

EVROPSKÝ INDEX DOVEDNOSTÍ: VÝSLEDKY ČR

V roce 2022 zveřejnil Cedefop již potřetí tzv. European Skills Index (ESI). Jedná se o složený ukazatel, který tým odborníků Cedefopu zkonstruoval za účelem měření a porovnávání výkonu jednotlivých zemí v oblasti dovedností. Index usiluje shrnout různorodé aspekty systému dovedností do jediné číselně vyjádřené hodnoty, která reprezentuje zjednodušeně řečeno výkonnost (efektivitu) vzdělávacího systému dané země.

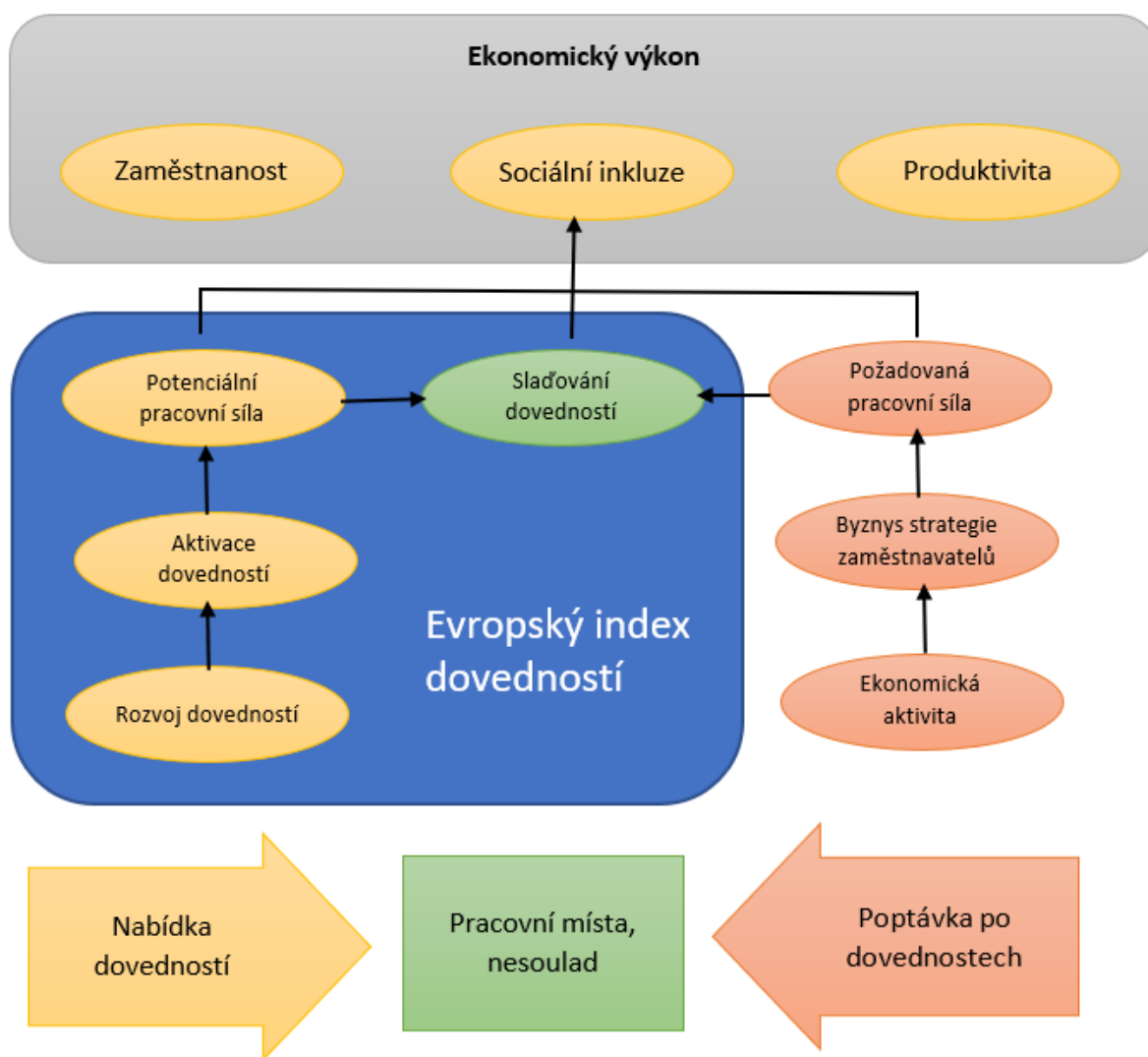
Index byl poprvé vydán v roce 2018. V roce 2022 došlo ke změně metodiky a Index byl zpětně přepočítán pro roky 2020 a 2021. I přes několikaletou historii tak zůstávají možnosti sledování časových řad vývoje jednotlivých zemí poměrně omezené, neboť údaje z roku 2018 s novějšími nelze srovnávat.

ESI nereprezentuje exaktní měření, ale jedná se o složený indikátor usilující o zahrnutí širší škály měřitelných hodnot odkazujících na různé aspekty výkonnosti systémů rozvoje a utilizace dovedností v jednotlivých zemích. Má sloužit jako nástroj pro sledování vývoje a k identifikaci slabších míst systému, případně k vyhledání zemí, které mají v daných oblastech lepší výsledky, a mohou tak být zdrojem příkladů dobré praxe pro ostatní. Interpretace těchto výsledků je však poměrně složitá a vyžaduje dobrou znalost kontextu v jednotlivých zemích i způsob konstrukce původních zdrojových indikátorů, které tvoří složený ESI. Ne vždy totiž, jak si ukážeme níže, je dobrý výsledek na jednotlivé škále odrazem kvalitní politiky dané země v této oblasti, ale může vypovídat i o různých jiných, historicky nebo jinými okolnostmi daných vlastností systému země.

METODICKÁ VÝCHODISKA ESI

Níže uvedené schéma zobrazuje teoretický rámec, který byl východiskem pro konstrukci ESI. Jeho základem je koncept lidského kapitálu, kdy se předpokládá, že jedinec i společnost získávají ekonomický přínos z investic do rozvoje dovedností.

SCHÉMA 1. TEORETICKÝ RÁMEC EVROPSKÉHO INDEXU DOVEDNOSTÍ

Zdroj: European Skills Index (2019), Cedefop

Nejen ve vztahu k ESI Cedefop hovoří o tzv. „systémech dovedností“ (skills systems). Úlohou těchto systémů v jednotlivých zemích je propojovat vhodně připravenou potenciální pracovní sílu (nabídková strana) s potřebami zaměstnavatelů (poptávková strana). Dovednosti, které jsou požadovány zaměstnavateli, jsou definovány charakterem a rozsahem ekonomické aktivity a podnikatelskými strategiemi zaměstnavatelů. Potenciální pracovní síla je ovlivňována systémem **rozvoje dovedností** (vzdělávací soustava a celoživotní učení) a mírou **aktivace** (participace) pracovníků na trhu práce. Vzájemný vztah nabídky a poptávky pak je vyjádřen mírou **sladování** (matching) dovedností a potřeb trhu práce.

ZÁKLADNÍ STRUKTURA ESI

Tento konceptuální základ odpovídá základnímu členění ESI na tři hlavní pilíře – Rozvoj dovedností (Skills Development), Aktivace dovedností (Skills Activation) a Sladění potřeb trhu práce a dovedností (Skills Matching). Každý z pilířů se dále skládá z několika subpilířů (celkem šesti) a 15 měřitelných ukazatelů, které jsou vypočítány z různých datových zdrojů dostupných na evropské úrovni.

Rozvoj dovedností (Skills Development) popisuje bezprostřední výkon vzdělávacího systému dané země, tj. vlastní vzdělávací aktivity země a jejich výstupy v podobě získaných dovedností. Oblast je členěna na dva subpilíře (základní vzdělávání a odborná příprava a jiné vzdělávání) a šest měřitelných indikátorů:

Subpilíř základy vzdělávání

- **Počet dětí na učitele v předškolním vzdělávání** (data z šetření UNESCO–OECD–Eurostat). Indikátor byl vybrán jako zástupné vyjádření kvality předškolního vyučování. Nižší počet dětí na učitele je interpretován jako lepší výsledek.
- **Podíl populace ve věku 15–64 let s minimálně středním vzděláním** (data z VŠPS). Indikátor byl vybrán jako zástupné vyjádření celkové vzdělanostní úrovně země. Vyšší podíl znamená lepší výsledek.
- **Průměrné výsledky 15letých dětí v oblasti čtení, matematiky a přírodních věd** (data z šetření PISA). Indikátor byl zvolen jakožto reprezentace úrovně základních kompetencí, které představují klíčové výstupy počátečního vzdělávání a jsou chápány jako základ pro dlouhodobý ekonomický růst země a sociální začleňování. Indikátor je vypočten jako průměr tří hlavních skóre sledovaných v šetření OECD PISA. Vyšší hodnota znamená lepší výsledek.

Subpilíř odborná příprava a jiné vzdělávání

- **Nedávná účast v dalším vzdělávání – podíl populace ve věku 25–64, která se účastnila formálního nebo neformálního vzdělávání v posledních čtyřech týdnech předcházejících šetření** (data z VŠPS). Indikátor byl zvolen jako vyjádření míry, do které se dospělá pracující populace dále vzdělává. Pokračování v učení se i po ukončení počátečního vzdělávání je vnímáno jako důležitý předpoklad pro růst produktivity pracovní síly a jako prevence strukturálních nedostatků dovedností na trhu práce. Vyšší hodnota znamená lepší výsledek.
- **Studenti v odborném vzdělávání – podíl populace ve středním vzdělávání (úroveň 3 dle ISCED11), která navštěvuje programy odborného vzdělávání** (data z šetření UNESCO–OECD–Eurostat). Napříč zeměmi platí, že absolventi odborných programů mají ve srovnání s absolventy ostatních středoškolských programů lepší perspektivu najít zaměstnání. To byl důvod, který vedl Cedefop k zařazení tohoto indikátoru. Vyšší hodnota znamená lepší výsledek.
- **Digitální dovednosti – podíl osob, které zvládly více než jednu digitální aktivitu v rámci daných oblastí (informace, komunikace, řešení problémů, software)** (data z šetření Eurostat Community survey on ICT usage in households and by individual / Výběrové šetření o informačních a komunikačních technologiích). Indikátor byl vybrán, neboť ICT dovednosti jsou v dnešní době základním předpokladem zaměstnatelnosti a aktivního podílení se na životě společnosti. Vyšší hodnota znamená lepší výsledek.

Aktivace dovedností (Skills Activation) vyjadřuje míru participace populace na trhu práce včetně charakteristik přechodu mladých ze vzdělávání na trh práce. Tento pilíř vychází z předpokladu, že dovednosti v populaci musí být nejen vytvořeny, ale následně i aktivně zapojeny na trhu práce. Skládá se ze dvou subpilířů a čtyř měřitelných indikátorů:

Subpilíř přechod na trh práce

- **Předčasné odchody ze vzdělávání – podíl osob v populaci věku 18–24, které nedosáhly středního vzdělání a zároveň se neúčastní vzdělávání ani nejsou zaměstnány** (data z VŠPS). Indikátor reprezentuje jedno z možných vyjádření míry obtíží, které mají mladí lidé při dokončování vzdělání a přechodu na trh práce. Podle různých šetření lidé, kteří odešli předčasně ze zaměstnání, mají celoživotně nižší příjmy a zažívají častěji periody nezaměstnanosti. Vyšší míra předčasných odchodů ze vzdělávání rovněž zvyšuje veřejné a sociální náklady. Nižší hodnota v tomto indikátoru reprezentuje lepší výsledek.
- **Zaměstnanost absolventů – podíl zaměstnaných osob ve věkové skupině 20–34 let, které úspěšně zakončily střední nebo vysokoškolské vzdělání 1–3 roky před rozhodným rokem šetření a které zároveň již nepokračují ve vzdělávání** (data z VŠPS). Důvodem pro zařazení tohoto indikátoru byl předpoklad, že kvalita a relevance vzdělávání vždy vede k lepšímu naplňování potřeb moderního trhu práce, ačkoli platí, že nemohou zcela kompenzovat ekonomickou recesi. Vyšší hodnota indikátoru znamená lepší výsledek.

Subpilíř participace na trhu práce

- **Míra ekonomické aktivity ve věkové skupině 25–54** (data z VŠPS). Zařazení tohoto indikátoru

vychází z předpokladu, že vyšší míra ekonomické aktivity zajišťuje vyšší nabídku dovedností na trhu práce. Vyšší hodnota indikátoru znamená lepší výsledek.

- **Míra ekonomické aktivity ve věkové skupině 20–24** (data z VŠPS). Obdobně jako v předchozím případě se předpokládá, že vyšší míra aktivní participace ohrožených skupin (v tomto případě skupina mladých s omezenými zkušenostmi z trhu práce) vede k lepší nabídce dovedností. Vyšší hodnota indikátoru znamená lepší výsledek.

Sladování potřeb trhu práce a dovedností (Skills Matching) popisuje míru úspěšného využití dostupných dovedností v ekonomice. Tato míra se projevuje zejména na skladbě požadovaných volných pracovních míst a úrovni nesouladu mezi poptávanými profesemi a kvalifikacemi pracovní síly. Odráží se tak v míře nezaměstnanosti, nedostatku pracovních sil v určitých profesích, nadbytečného počtu pracovníků určitých profesí a nevyužívání určitých dostupných dovedností trhem práce. Tento pilíř má dva subpilíře a pět měřitelných indikátorů:

Subpilíř využívání dovedností

- **Dlouhodobá nezaměstnanost – podíl osob nezaměstnaných déle než 1 rok** (data z VŠPS). Dlouhodobá nezaměstnanost je chápána jako ukazatel určitých strukturálních nerovnováh na trhu práce a efektivity vzdělávacího systému, s jakou je schopen řešit zastarávání dovedností. Nižší hodnota znamená lepší výsledek.
- **Nedobrovolné částečné úvazky – podíl osob ve věku 15–74, které jsou zaměstnány na částečný úvazek, ačkoli by preferovaly delší** (data z VŠPS). Jedná se o indikátor neefektivního využívání dovedností pracovní síly, která by měla zájem pracovat více. Nižší hodnota je chápána jako lepší výsledek.

Subpilíř nesoulad mezi nabídkou a poptávkou dovedností

- **Překvalifikovanost terciárně vzdělaných – podíl osob ve věku 25–34 s vyšším vzděláním (ISCED 5 a 6), které nepracují ve vysoce kvalifikovaných profesích (ISCO 1–3)** (data z VŠPS). Indikátor byl zařazen, neboť vyjadřuje určitým způsobem limitované využívání dovedností vysoce kvalifikovaných osob, které pracují v profesích s pravděpodobně nižšími nároky, než by odpovídalo jejich kvalifikaci. Nižší hodnota znamená lepší výsledek.
- **Nízkopříjmoví mezi vzdělanými – podíl osob s nízkými příjmy mezi zaměstnanými s vyšším vzděláním (ISCED 5–8)**; nízký příjem je definován jako příjem nižší než dvě třetiny národního mediánu hrubého příjmu (vypočítáno z mikrodat šetření EU-SILC). Indikátor byl zařazen, neboť poukazuje na neefektivní využívání vyšších dovedností, o kterých se předpokládá, že se neuplatňují v nízkopříjmových zaměstnáních. Nižší hodnota znamená lepší výsledek.
- **Nesoulad úrovně vzdělání a profese** – míra, do jaké odpovídá úroveň vzdělání pracovníků v určité profesi nejčastější (modální) úrovni vzdělání v této profesi (data z šetření OECD-WISE). Indikátor podchycuje jak překvalifikovanost, tak podkvalifikovanost. Tato hodnota poukazuje na neefektivní využívání dovedností v ekonomice nebo na potřebu doplnění určitých dovedností v pracovní síle. Nižší hodnota je interpretována jako lepší výsledek.

Výše popsaná struktura je přehledně zobrazena v následujícím schématu:

SCHÉMA 2. STRUKTURA ESI

ESI – Evropský index dovedností						
Pilíře	Rozvoj dovedností		Aktivace dovedností		Sladování dovedností	
Subpilíře	Základy vzdělání	Odborná příprava a jiné vzdělávání	Přechod na trh práce	Participace na trhu práce	Využívání dovedností	Nesoulad mezi nabídkou a poptávkou dovedností
Indikátory	Počet dětí na učitele	Účast na dalším vzdělávání	Předčasné odchody ze vzdělávání	Ekonomická aktivita (věk 25–54)	Dlouhodobá nezaměstnanost	Překvalifikačnost vzdělaných
	Podíl populace s min. středním vzděláním	Podíl studentů odborných programů	Zaměstnanost absolventů	Ekonomická aktivita (věk 20–24)	Nedobrovolné částečné úvazky	Nízkopříjmoví mezi vzdělanými (ISCED 5–8)
	Čtenářská, matematická a přírodovědná gramotnost dětí	Digitální dovednosti				Shoda úrovně vzdělání a profese

Zdroj: Cedefop, 2022

Nejnovější aktualizace ESI z roku 2022 obsahuje oproti roku 2020 dvě zásadnější změny v indikátorech. Indikátor nazvaný Vysoké digitální dovednosti (High digital skills) nahradil dříve používaný indikátor Vysoké počítačové dovednosti (High computer skills). Starý indikátor vyjadřoval podíl populace, která je schopna provést nejméně pět ze šesti digitálních úkolů (kopírování nebo přesun souboru/složky, používání nástroje kopírovat/vložit, použití základního aritmetického vzorce v tabulce, komprimování/zazipování souborů, připojení a instalování nových zařízení, napsání počítačového programu za použití specializovaného programovacího jazyka). Sledování tohoto indikátoru Eurostat ukončil v roce 2015 a nahradil ho indikátorem novým, který je založen na Rámci digitálních kompetencí vyvinutým Společným výzkumným střediskem (JRC) a DG EAC. Nový indikátor lépe vyjadřuje současný způsob využívání ICT. Měří podíl populace s vyššími než základními digitálními kompetencemi, což znamená osoby, které byly schopny provést dostatečný počet úkolů v oblastech dovedností týkajících se informací, komunikace, řešení problémů a softwaru. Indikátor je sbírán v rámci stejného šetření jako původní indikátor (Community survey on ICT usage in households and by individual / Výběrové šetření o informačních a komunikačních technologiích). Ačkoli je modernizovaný, nový indikátor je založen na obdobném konceptu jako původní, o čemž svědčí i jejich vysoká vzájemná korelace (0,78). Z tohoto důvodu uvedená změna nijak zásadně nenarušila metodologickou koncepci ESI.

Dalším indikátorem, ve kterém došlo v roce 2022 ke změně, byli Nízkopříjmoví mezi vzdělanými. Tento indikátor byl nově zkonstruován na základě jiného datového zdroje. Původní datový zdroj (Structure of Earnings Survey / Šetření struktury výdělků, Eurostat) získává data jednou za čtyři roky, což neumožňuje smysluplnou aktualizaci ESI jednou za dva roky. Proto byl tento údaj nahrazen nově zkonstruovaným indikátorem postihujícím zhruba stejnou informaci: podíl vysoce kvalifikovaných (ISCED 5–8), kteří mají příjem nižší než dvě třetiny příjmového mediánu v dané zemi. Ukazatel je vypočten z mikrodat šetření EU-SILC (Šetření Životní podmínky podle názvosloví ČSÚ), které je realizováno každoročně. Ani tato změna se

nijak nepromítá do teoretických předpokladů a celkové struktury ESI, neboť nově použitý indikátor reprezentuje obdobný koncept jako předchozí.

CO ZNAMENÁ SKÓR ESI?

Výsledky ESI i všech jeho jednotlivých subškál jsou vyjadřovány hodnotou skóru na jednotné škále 0–100. Česká republika tak v roce 2022 získala ESI skór 70, což je nejlepší výsledek ze všech zemí, Finsko 67, což je druhý nejlepší výsledek. Naopak nejslabší Itálie získala skór 15.

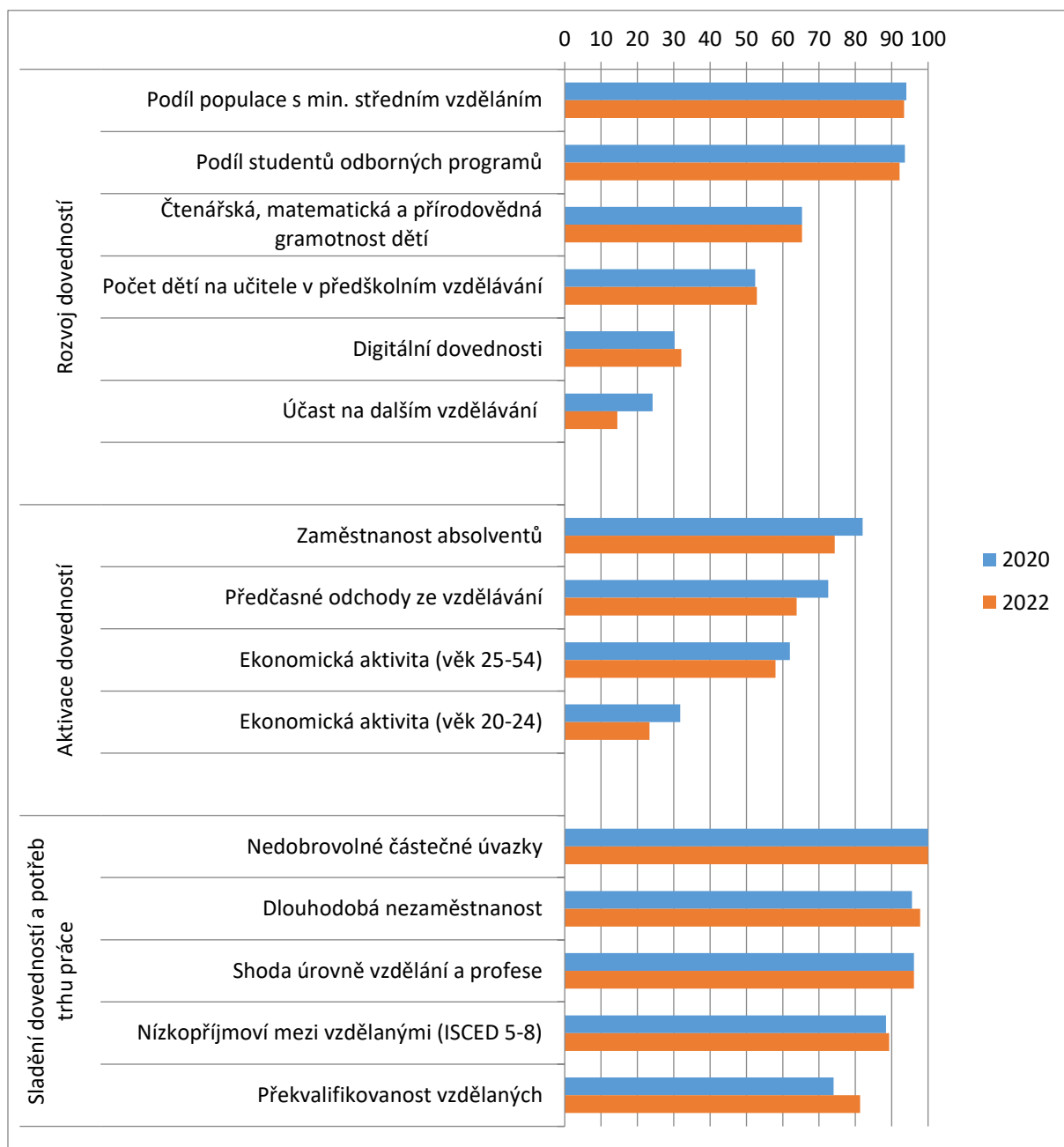
Původní hodnoty jednotlivých výše uvedených indikátorů jsou vyjadřovány ve vzájemně nesrovnatelných škálách a měřítkách: např. skóry výsledků testování gramotnosti dětí PISA se pohybují pro jednotlivé země od 350 do cca 550 bodů, podíl osob, které předčasně ukončily vzdělávání, se pohybuje cca od 2 % do 15 %, zatímco např. podíl dlouhodobě nezaměstnaných z ekonomicky aktivních osob se pohybuje pouze v řádu jednotek procent. Aby mohlo být dosaženo snadno srovnatelného a srozumitelného výsledku, musely být výsledky v jednotlivých indikátorech převedeny na jednotnou škálu (tj. normalizovány). K tomuto byla použita statistická metoda tzv. distance-to-frontier, kdy je výsledek každé země porovnáván s hodnotou logicky „nejlepšího“ a „nejhoršího“ případu (logicky nejlepší výsledek je ten, kterého ve sledovaném časovém úseku několika let některá země reálně dosáhla). Relativní pozice země je pak vyhodnocena ve vztahu k těmto extrémům. Skóry původních indikátorů tedy byly převedeny na hodnoty 0–100, kde 0 reprezentuje logický nejhorší výsledek a 100 logický nejlepší. Vzhledem k tomu, že nejlepší a nejhorší hodnoty se nemění v čase, umožňuje tento přístup snadné srovnávání vývoje výsledků jednotlivých zemí.

Zároveň byla každému indikátoru přiřazena taková váha, aby jejich „příspěvek“ k celkovému výsledku byl co nejvíce vyrovnaný, tedy, aby žádný indikátor nebo subpilíř nemohl sám o sobě determinovat výsledek pilíře nebo celkový ESI skór. Skór v subpilířích je vypočítán jako vážený aritmetický průměr těchto normalizovaných výsledků v příslušných indikátorech a hodnoty tří hlavních pilířů jsou vypočítány jako vážené aritmetické průměry výsledků v daných subpilířích. Celkový skór ESI je pak vypočítán jako vážený geometrický průměr výsledků ve třech pilířích. Geometrický průměr byl použit, neboť dává lepší výsledky v případě vyrovnanějších hodnot. Výsledek země je pak horší, pokud je její výkon v jednotlivých pilířích nevyrovnaný. Cedefop zde kalkuloval fakt, že ESI je určen pro použití při tvorbě vzdělávací politiky a jeho výsledky mohou sloužit jako referenční údaje výkonu země v oblasti vzdělávání. Vývoj v celkových skórech ESI pak bude pozitivně odrážet snahu zemí věnovat pozornost zejména těm oblastem, ve kterých zaostávají nejvíce.

VÝSLEDKY ČESKÉ REPUBLIKY

Evropský index dovedností byl vypočten pro všech 27 členských zemí EU a pro čtyři další země (Velká Británie, Island, Švýcarsko a Norsko). V porovnání všech těchto 31 zemí získala Česká republika nejlepší hodnocení (1. pořadí) v ESI ve všech sledovaných letech. V roce 2018 dosáhla skór 77, v roce 2020 (podle metodiky z roku 2022) skór 72 a v roce 2022 skór 70. Z hlediska vývoje nelze rok 2018 porovnávat s následujícími vzhledem k výše zmiňované změně metodiky. Přesto však je patrné i z krátkého časového úseku mezi roky 2020 a 2022 určité mírné zhoršení výsledku. Roky, pod kterými Cedefop (a tedy i my v tomto článku) uvádí jednotlivé skóry ESI, odpovídají rokům daného vydání ESI. Cedefop však ESI nutně vydává s určitým zpožděním poté, co byla sesbírána zdrojová data, ze kterých byly indikátory ESI následně vypočítány. Data jsou starší většinou cca o dva roky, v některých případech i více. Lze tedy říci, že ESI 2022 popisuje skutečnost, jaká byla přibližně v roce 2020 (v případě některých indikátorů i starší). Celkový skór ESI pro českou republiku tedy ukazuje, že mezi lety 2018 a 2020 došlo k určitému zhoršení výkonnosti dovednostního systému, jak jej ESI definuje. Může se již jednat o počínající důsledky pandemie covidu-19. Zhoršení výsledku ČR není dobrý signál zejména vzhledem ke skutečnosti, že za dané období se většině zemí skór zlepšil (13 zemí). V případě osmi zemí zůstal víceméně nezměněn a deset zemí se stejně jako my zhoršilo.

GRAF 1. SKÓRY JEDNOTLIVÝCH INDIKÁTORŮ ESI PRO ČR V LETECH 2020 A 2022

Zdroj: Cedefop, 2022

Za výborným celkovým umístěním České republiky stojí především relativně dobré umístění ve všech třech pilířích, neboť, jak již bylo uvedeno, vyrovnaný výsledek zemi favorizuje oproti zemím s nevyrovnaným výsledkem na jednotlivých škálách: v roce 2022 Česká republika obsadila 11. místo v pilíři Rozvoj dovedností (skór 58), 16. místo v Aktivaci dovedností (skór 54) a 1. místo ve Sladování (skór 93). Podrobnější rozbor výsledků provedeme níže.

ROZVOJ DOVEDNOSTÍ

V pilíři Rozvoj dovedností se Česká republika umístila v roce 2020 na 10. místě (skór 60) a v roce 2022 došlo k mírnému poklesu na 11. místo (skór 58).

TABULKA 1. VÝSLEDKY ČR V PILÍŘI ROZVOJ DOVEDNOSTÍ

	Skór		Pořadí		změna skóru
	2020	2022	2020	2022	
Pilíř Rozvoj dovedností – celkový výsledek	59,7	58,3	10	11	-1,4
<i>Indikátory</i>					
Podíl populace s min. středním vzděláním	94	93,4	2	2	-0,6
Podíl studentů odborných programů	93,6	92,2	2	2	-1,4
Čtenářská, matematická a přírodovědná gramotnost dětí	65,3	65,3	14	14	0,0
Počet dětí na učitele v předškolním vzdělávání	52,4	52,9	17	17	0,5
Digitální dovednosti	30,2	32,1	25	23	1,9
Účast na dalším vzdělávání	24,2	14,5	18	23	-9,7

Zdroj: <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/european-skills-index>

Nadprůměrný výsledek je daný zejména vysokými skóry v indikátorech vyjadřujících podíl populace se středním vzděláním a podílem studentů v odborných programech. Jedná se o charakteristické a tradiční rysy českého vzdělávacího systému, ve kterém silné střední školy tvořily vždy základní pilíř. Prakticky celá populace tak dosahuje minimálně středního vzdělání (skór 94 v roce 2020 a 93 v roce 2022), což pro nás v tomto ukazateli znamenalo umístění v obou popisovaných letech na 2. příčce za Lotyšskem. Je však třeba poznamenat, že u ČR dochází k mírnému poklesu ve výsledku tohoto indikátoru na rozdíl od ostatních zemí dosahujících rovněž velmi vysokých skórů (Lotyšsko, Polsko, Slovensko, Slovinsko), které naopak zaznamenávají mírné zlepšování. Jedná se o pokles, který v původních datech (podíl populace s minimálně středním vzděláním) odpovídá pouze několika desetina procenta (z 87,9 % v r. 2018 na 87,7 % v r. 2020), přesto by však neměl uniknout pozornosti odborníků. Lze vyslovit hypotézu, že pomalý pokles podílu populace s minimálně středním vzděláním je důsledkem zvyšování podílu předčasných odchodů ze vzdělávání.

Středoevropské dědictví silného odborného školství, kdy většina populačního ročníku nastupuje nikoli do všeobecných programů, jak bývá běžné v některých jiných zemích, ale do programů odborných, pak vede k dobrému umístění na škále podílu studentů odborného programu (skór 94 v roce 2020 a 92 v roce 2022). Česká republika zde ve srovnání s ostatními zeměmi obsadila v letech 2020 i 2022 2. místo (v roce 2020 bylo na 1. místě v tomto ukazateli Finsko, v roce 2022 Slovinsko). Také v tomto indikátoru se ČR postupně zhoršuje, a to rychleji než ostatní země na předních příčkách s výjimkou Finska, které od roku 2020 zaznamenalo poměrně výrazný propad. Do vývoje ukazatele se zde propisuje postupný mírný odliv zájmu od odborných programů směrem k všeobecným, se kterým se kromě ČR potýkají i mnohé další země.

V oblasti dovedností 15letých žáků ČR vykazuje ve srovnání s ostatními zeměmi mírně nadprůměrný výsledek (skór 65). Tento indikátor je sledován podle průměrného výsledku ve třech škálách dovedností měřených šetřením PISA (čtenářská, matematická a přírodovědná gramotnost). Skór zahrnutý do ESI za rok 2020 a 2022 je tentýž, neboť poslední dostupné výsledky šetření PISA jsou z roku 2018 (šetření plánované na rok 2021 bylo odloženo na rok 2022 kvůli pandemii covidu-19). Nadprůměrný výsledek sice nemůžeme označit za špatný, avšak dlouhodobý trend v posledních dvou dekádách zejména v matematické a přírodovědné gramotnosti (kde ČR dříve patřila mezi nejlepší země) je spíše klesající a měl by být varovným signálem o zhoršující se kvalitě minimálně některých aspektů počátečního vzdělávání.

Průměrného výsledku dosáhla Česká republika ve škále zachycující počet dětí na učitele v počátečním vzdělávání, přičemž od roku 2020 došlo k velmi mírnému zlepšení skóru (skór 52 v roce 2020 a 53 v roce 2022), to však nemělo vliv na relativní pořadí mezi sledovanými zeměmi (17. místo).

Zbývající dva indikátory v pilíři Rozvoj dovedností patří ke slabším místům výkonu českého systému. Na škále digitálních dovedností jsme dosáhli podprůměrného výsledku 30 v roce 2020, který se mírně zlepšil na 32 v roce 2022. Ke zlepšení dochází logicky v celé Evropě s postupováním digitálních technologií celou společností, v celkovém pořadí zemí si tak Česká republika polepšila z 25. na 23. místo. I přes zlepšování tak existuje v oblasti ICT dovedností riziko vyššího zaostávání za vyspělými zeměmi.

Typicky slabšího výsledku Česká republika dosahuje také v míře participace dospělé populace na dalším vzdělávání v ESI měřených účastí na vzdělávání v posledních čtyřech týdnech předcházejících šetření (VŠPS). V tomto indikátoru došlo mezi lety 2020 a 2022 také k nejvyššímu propadu našeho skóru ze všech sledovaných indikátorů – z 24 bodů na 15, což se odrazilo na změně pořadí mezi sledovanými zeměmi z 18. na 23. místo. Je pravdou, že v podnikovém šetření CVTS se naopak ukazuje relativně vysoká účast na dalším vzdělávání ve srovnání s jinými zeměmi, jedná se však o podíl podniků, které vzdělávání poskytují, nikoli podíl jednotlivců, kteří se ho účastní. Vysvětlením zdánlivého rozporu tak může být nerovnoměrný přístup ke vzdělání, kdy podniky vlivem nedostatku kvalifikovaných pracovníků na trhu práce vzdělávání často poskytují pouze určitým skupinám pracovníků (zejm. odborníkům a vyšším manažerům), ke vzdělávání se však zdaleka nedostanou všichni pracovníci. Uvedenému výsledku napomáhá i fakt, že se velmi často jedná o vzdělávání krátkodobé, které je méně často zachycováno v šetření dotazujícím se pouze na období posledních čtyř týdnů. Slabý a zhoršující se výsledek ČR na této škále je dalším příspěvkem do dlouholeté debaty o absenci systémového přístupu v oblasti dalšího vzdělávání a nutnosti nastavit racionální mechanismy podpory. Bohužel je pravdou, že v situaci zhoršených ekonomických perspektiv a rostoucích nákladů, se kterými se potýká nejen česká společnost zvýšenou měrou zejména od roku 2022, budou patrně náklady na další vzdělávání jednou z prvních oblastí, kde firmy sáhnou k úsporám. O to více by měla být předmětem zájmu státu.

AKTIVACE DOVEDNOSTÍ

Pořadí ČR v pilíři Aktivace dovedností je mírně horší než v pilíři Rozvoj dovedností, a reprezentuje tak náš nejhorší výsledek ze tří pilířů ESI. I zde se navíc skóre i pořadí ČR zhoršuje. V roce 2020 měla ČR skóre 62, což odpovídalo 14. místu mezi sledovanými zeměmi, v roce 2022 získala skóre 54 a obsadila 16. příčku.

TABULKA 2. VÝSLEDKY ČR V PILÍŘI AKTIVACE DOVEDNOSTÍ

	Skór		Pořadí		změna skóru
	2020	2022	2020	2022	
Pilíř Aktivace dovedností – celkový výsledek	61,6	54,3	14	16	-7,3
<i>Indikátory</i>					
Zaměstnanost absolventů	82	74,3	6	8	-7,7
Předčasné odchody ze vzdělávání	72,5	63,8	9	13	-8,7
Ekonomická aktivita (věk 25–54)	62	58,0	7	9	-4,0
Ekonomická aktivita (věk 20–24)	31,8	23,3	24	25	-8,5

Zdroj: <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/european-skills-index>

Výsledek České republiky se zhoršuje ve všech čtyřech indikátorech v tomto pilíři. Zhoršení je pochopitelné, vzhledem k tomu, že indikátory jsou úzce navázány na zaměstnanost, a tedy i ekonomickou situaci země. Jak již bylo zmíněno, ESI vychází s určitým zpožděním a ve vydání z roku 2022 nalezneme za většinou indikátorů data teprve z roku 2020, přesto je pravděpodobné, že ve výsledcích z roku 2022 se již projevil důsledek ekonomického útlumu spojeného s pandemií covidu-19, tedy zejména s počátečním váháním zaměstnavatelů přijímat nové zaměstnance a nutností v některých sektorech propouštět. Covidová krize určitou mírou postihla všechny země – zhoršení ve skóre tohoto pilíře je patrné u velké většiny zemí a průměrný skóre všech zemí se zhoršil z 55 na 52. Česká republika se však zhoršuje i v relativním pořadí vůči ostatním zemím. Mohlo by se jednat o náznak, že na Českou republiku v tomto ohledu dopadla covidová situace mírně hůře než na ostatní země v průměru.

V rámci pilíře Aktivace dovedností má Česká republika ve srovnání s ostatními zeměmi nejlepší výsledek zejména v indikátoru zaměstnanosti čerstvých absolventů, nicméně zde došlo za poslední dva roky mezi vydáními ESI k patrnému zhoršení. V roce 2020 dosáhla Česká republika na této škále výsledku 82, což odpovídalo 6. místu mezi sledovanými zeměmi, v roce 2022 se jednalo o skóre 74 a 8. místo. Jak již bylo výše uvedeno, je možné, že v ukazateli zaměstnanost absolventů se již projevil počátek nepříznivá situace v podnicích, kdy v důsledku pandemie covidu-19 nepřijímali nové zaměstnance.

K lepším v rámci pilíře Aktivace dovedností patří rovněž výsledek v ukazateli předčasných odchodů ze vzdělávání. ČR v roce 2020 obsadila 9. pozici se skórem 73, zatímco v roce 2022 již 13. pozici se skórem 64. Tuto míru sleduje Evropská komise jako jednu z hlavních priorit pro členské země do roku 2030, Cedefop však do ESI zařadil mírně odlišný indikátor. Zatímco v indikátoru sledovaném EK je počítán podíl mladých lidí bez dokončeného vzdělání ze všech osob v daném věku, v ESI se jedná o podíl pouze z

nezaměstnaných osob. Indikátor sledovaný EK je v ČR tradičně velmi nízký, v posledních letech je však často diskutováno jeho varovné zvyšování, které se projevilo i na zhoršení výsledku této subškály ESI. Bývá připisováno mimo jiné např. vyšší náročností státní maturity, u které mnozí neuspějí a pak svoje vzdělání již nedokončí. Významnou roli hraje paradoxně i dobrý výkon ekonomiky v posledních letech, kdy bylo relativně snadné sehnat práci i pro mladé lidi bez kvalifikace. Mnozí z nich pak byli silněji motivováni bezprostřední vidinou výdělku při nástupu do zaměstnání než vzdálenými benefity dokončení středního vzdělání.

K nadprůměrnému výsledku v pilíři Aktivace dovedností přispívá i mírně nadprůměrný skóre v indikátoru ekonomická aktivita populace ve věku 25–54. V roce 2020 jsme se skórem 62 skončili v pořadí 7., v roce 2022 to byla 9. příčka se skórem 56. Ukazatel je úzce spjat s dobrým výkonem ekonomiky, extrémně vysokou poptávkou po pracovní síle a prakticky plnou zaměstnaností zejména v předcovidových letech. I zde platí obdobná hypotéza jako v ukazateli o zaměstnanosti absolventů, tedy že se v indikátoru z roku 2022 patrně již projevilo covidové ekonomické zpomalení a zejména váhání firem v oblasti nabírání zaměstnanců a nutné propouštění v některých sektorech. Přesto je však třeba připomenout, že se zhoršila relativní pozice ČR mezi ostatními zeměmi, zdá se tedy, že v průměru danou situaci zvládají ostatní země s lepšími výsledky.

Podprůměrný a rovněž klesající skóre vykazuje Česká republika v posledním indikátoru v rámci tohoto pilíře, kterým je ekonomická aktivita populace ve věku 20–24. V roce 2020 jsme s výsledkem 32 obsadili 24. místo, v roce 2022 se skórem 23 25. místo. Je pravděpodobné, že nižší úroveň ekonomické aktivity v této věkové kohortě souvisí jednak s mladými ženami (rodiči) čerpajícími v této době rodičovskou dovolenou, která je ve srovnání s ostatními zeměmi poměrně dlouhá, a jednak s relativně vysokým podílem mladých lidí studujících ve věku 24 let ještě magisterské programy (v mnoha jiných zemích jsou obvyklé spíše kratší programy v terciárním stupni). V posledních dvou letech však došlo k relativně výraznému zhoršení skóru v tomto indikátoru, které vedlo k pouze mírnému poklesu v pořadí. To souvisí se skutečností, že ostatní země se v průměru v tomto ukazateli také spíše zhoršovaly, což lze interpretovat jako důsledek covidové krize, nicméně pokles České republiky patří mezi nimi k těm výraznějším.

SLAĎOVÁNÍ DOVEDNOSTÍ

V pilíři Slaďování dovedností vůči ostatním zemím Česká republika takřkajíc exceluje. V roce 2020 i 2022 obsadila první místo. Je to také jediný pilíř, ve kterém jsme dosáhli zvýšení skóru z 91 v roce 2020 na 93 v roce 2022. Zlepšení v tomto pilíři tak do určité míry vyvažuje ztráty v předchozích dvou.

TABULKA 3. VÝSLEDKY ČR V PILÍŘI SLAĎOVÁNÍ DOVEDNOSTÍ

	Skóre		Pořadí		změna skóru
	2020	2022	2020	2022	
Pilíř Slaďování dovedností – celkový výsledek	91,2	93,3	1	1	2,1
<i>Indikátory</i>					
Nedobrovolné částečné úvazky	100	100,0	1	1	0,0
Dlouhodobá nezaměstnanost	95,6	97,8	2	2	2,2
Shoda úrovně vzdělání a profese	96,1	96,1	1	1	0,0
Nízkopříjmoví mezi vzdělanými (ISCED 5–8)	88,4	89,3	3	3	0,9
Překvalifikovanost terciárně vzdělaných	74	81,3	4	2	7,3

Zdroj: <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/european-skills-index>

Ve všech pěti indikátorech zahrnutých do tohoto pilíře dosahuje Česká republika ve srovnání s ostatními zeměmi velmi dobrých výsledků a vykazuje vývoj za poslední dva roky buď stabilní, nebo zlepšující se. Aniž bychom chtěli relativizovat dobrý výsledek na této škále, je třeba připomenout, že do značné míry vyplývá z dlouhodobých charakteristik trhu práce a obecně ekonomiky postkomunistické průmyslově zaměřené země.

Nejlepšího skóru dosahuje Česká republika v indikátoru nedobrovolné částečné úvazky. V obou letech se jedná o skóre 100 a odpovídající první místo mezi sledovanými zeměmi. Podíl lidí, kteří jsou zaměstnáni na částečný úvazek, ale preferovali by plný, je v ČR velice nízký. Je to dáno jednak již zmiňovaným dobrým výkonem ekonomiky a vysokou poptávkou po pracovní síle v posledních letech, jednak málo rozvinutou kulturou částečných úvazků, což nelze jednoznačně vnímat jako pozitivum. Zaměstnavatelé nejsou zvyklí

kratší pracovní úvazky nabízet a zaměstnanci nejsou zvyklí se o ně ucházet, a to ani v situacích, kdy by to bylo příhodné a zvýšilo by to flexibilitu trhu práce (např. pro osoby na rodičovské dovolené apod.) Zároveň celkově stále nižší úroveň příjmů ve srovnání se západní Evropou znamená, že příjmy ze zkrácených úvazků mnohdy nejsou schopny dostatečně pokrýt životní náklady. Tento indikátor tak **na jednu stranu** posiluje náš výsledek v ESI a poukazuje na širokou dostupnost plných úvazků pro ty, kteří si je přejí, **na druhou stranu** však z hlediska jiných kvalit trhu práce nemusí být chápán pozitivně.

Ke zlepšení došlo v indikátoru dlouhodobé nezaměstnanosti, kde měla Česká republika v roce 2020 skóre 96 a v roce 2022 98, což v obou letech odpovídalo druhému místu za Islandem. K pozitivnímu posunu došlo u většiny sledovaných zemí, což odráží dlouhodobý celoevropský pozitivní trend v tomto ukazateli, který trval až do roku 2020. Nejnovější data Eurostatu z roku 2021 už naznačují jisté zhoršení v důsledku ekonomického oslabení, tato data však ještě nejsou součástí posledního ESI.

Velice dobrého výsledku ČR dosahuje také v indikátoru shoda úrovně vzdělání a profese. V obou letech zůstal skóre nezměněn na úrovni 96, což znamenalo první místo mezi sledovanými zeměmi. Pravděpodobným vysvětlením, proč zde ČR spolu s dalšími postkomunistickými zeměmi dosahuje tak dobrých výsledků, je, že struktura ekonomiky včetně zaměření na průmysl poměrně dobře odpovídá velmi hrubě členěné základní struktuře kvalifikací, které lidé získávají. S velkým zjednodušením lze říci, že převážná většina profesí v ekonomice vyžaduje středoškolské vzdělání, což koresponduje s tím, že převážná většina populace má středoškolské vzdělání. Jedná se o ukazatel, který měří pouze shodu kvalifikačního stupně, nemůže tedy vyjádřit skutečné nedostatky v obsahu kvalifikací, se kterými se potýká trh práce. Zároveň takto vyjádřená shoda může odrážet i stav, kdy je ekonomika země zakonzervovaná na určitém stupni rozvoje. Jinými slovy, nízká znalostní úroveň ekonomiky může odpovídat nižší kvalifikační úrovni obyvatel, nejedná se však o stav strategicky žádoucí. Vývoj kýženým směrem ke znalostně více náročné ekonomice vyžaduje naopak úsilí o zvýšení kvalifikace obyvatel.

K mírnému zlepšení došlo v indikátoru nízkopříjmových mezi vzdělanými. Skóre 88 z roku 2020 se zlepšilo na 89 v roce 2022, což v obou případech stačilo na 3. pořadí mezi sledovanými zeměmi za Slovenskem a Rumunskem. Velmi dobrý výsledek České republiky v tomto indikátoru odráží situaci, kdy v populaci je relativně (ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi) málo terciárně vzdělaných osob, ale poptávka po nich je v technologicky zaměřené české ekonomice relativně vysoká. Je tedy pravděpodobné, že převážná většina z nich najde zaměstnání odpovídající jak kvalifikačně, tak úrovni příjmů. Zároveň zde hraje roli i fakt, že Česká republika patří spolu s většinou ostatních zemí střední a východní Evropy mezi země s relativně nízkou příjmovou nerovností. Podíl zaměstnaných, kteří dosahují velmi nízkých příjmů, je tak ve srovnání s jinými zeměmi obecně spíše menší.

Nejslabším indikátorem v rámci pilíře Sladování dovedností je z hlediska skóru v našem případě překvalifikovanost terciárně vzdělaných. Došlo zde však k výraznému zlepšení. V roce 2020 získala ČR skóre 74 a 4. místo, v roce 2022 se již jednalo o skóre 81, což odpovídalo posunu na 2. místo za Lucembursko. I zde se jako možná interpretace nabízí dobrý výkon ekonomiky a vysoká poptávka po kvalifikované pracovní síle, kdy stále menší podíl terciárně vzdělaných (VOŠ a VŠ) je nucen přijímat zaměstnání neodpovídající jejich úrovni vzdělání. Tím spíše, že nejnovější data použitá pro tento ukazatel jsou z roku 2019, tedy ještě před covidovým zpomalením ekonomiky.

ZÁVĚR

Česká republika dosahuje opakovaně nejlepšího výsledku v Evropském indexu dovedností (ESI). Kontext tohoto výsledku je nicméně složitý a nelze jej interpretovat jako jednoznačně pozitivní bez toho, aby k mnoha použitým datům bylo řečeno i B, tedy že ne vždy odkazují na kvalitní či efektivní dovednostní systém a že v některých případech nelze vysoký výsledek určité škály považovat automaticky za lepší, nebo lépe řečeno, že existuje i jiný úhel pohledu, jak se na daná data dívat.

K dobrému výsledku České republiky v ESI přispívá zejména kombinace tradičních rysů školského systému, jehož silným jádrem jsou střední školy, a to zejména odborný směr, dobrý výkon ekonomiky s vysokou poptávkou po pracovní síle v předcovidových letech a dále určité charakteristiky trhu práce vlastní i mnoha dalším postkomunistickým zemím, kdy zde převažují středoškolské profese, existuje relativně vysoká příjmová rovnost a paradoxně relativně málo flexibilní pracovní trh (s nízkým podílem částečných úvazků).

Nicméně je problematické jednoznačně interpretovat tyto charakteristiky jako důkazy o vysoké efektivitě vytváření, aktivace dovedností a jejich adekvátního přenášení na trh práce. Na mikroúrovni je patrné, a jiná

šetření to potvrzují, že strukturální nesoulady mezi dovednostmi, které požadují zaměstnavatelé, a těmi, kterými disponuje populace, existují poměrně značné. Zjednodušeně řečeno, to, že je v situaci plné zaměstnanosti prakticky každý zaměstnán, a to ve vysoké míře i na pozicích odpovídajících úrovni vzdělání, zdaleka neznamená, že všichni tito lidé mají ty dovednosti, které zaměstnavatelé potřebují.

Vysoká míra firemního vzdělávání v posledních letech naopak dosvědčuje situaci, kdy firmy na trhu práce nenacházejí lidi s potřebnou kvalifikací. Rovněž např. šetření PIAAC (2012), které měřilo reálné dovednosti populace, došlo k závěru, že Česká republika je na tom velice špatně ve schopnosti využívat reálný potenciál (dovednosti) lidí. Podíl osob, které měly vyšší dovednosti, než které využívaly ve svém zaměstnání, patřil mezi nejvyšší mezi srovnávanými zeměmi. Navíc platí, že pokud obecná hrubá struktura kvalifikací dobře odpovídá průmyslové ekonomice zakotvené spíše na nižších úrovních hodnotového řetězce, nejedná se nutně o konkurenční výhodu do budoucna. Pokud se chceme stát více konkurenceschopnou znalostně orientovanou ekonomikou zaměřenou na vysokou přidanou hodnotu, pak daná struktura kvalifikací již dostatečná není.

Samozřejmě platí, že vysokou pozornost si zaslouží ty škály v rámci ESI, kde Česká republika neskóruje příliš vysoko, nebo ty, kde se zhoršuje. Patří sem v oblasti počátečního vzdělávání zejména často diskutovaný zvyšující se podíl mladých lidí, kteří opustí školský systém bez dosažení alespoň středního vzdělání, a určité varovné signály dlouhodobých poklesů kvality počátečního vzdělávání vyjádřené ve výsledcích čtenářské, matematické a přírodovědné gramotnosti 15letých dětí. V oblasti dalšího vzdělávání je třeba podporovat zejména obecně celoživotní učení všech, které patří mezi dlouhodobě se nelepšící slabiny českého systému.

Ve výsledcích ESI z roku 2022, nebo přesněji řečeno v některých jeho škálách, se již projevila počínající vliv covidové krize, nikoli však naplno (jak již bylo uvedeno, index vychází s určitým zpožděním, použitá data tak popisují přibližně situaci kolem roku 2020). Nicméně lze předpokládat, že v dalším vydání tohoto Indexu bude již tento vliv více patrný a zřejmě i prudké ekonomické zpomalení v důsledku války na Ukrajině. Přes určité výše uvedené limity bude ESI velice dobře využitelný pro získání kontextového přehledu, v kterých zemích se jakým způsobem projevily uvedené krize v různých aspektech systémů vytvářejících a využívajících dovednosti populace.

O dokumentu

Text pro ReferNet ČR zpracovala Mgr. Zdena Šimová (Národní vzdělávací fond) na základě dat [Evropského indexu dovedností](#) od [Cedefopu](#).

Foto od [StandSome Worklifestyle](#) na [Unsplash](#)